

Bezint eer gij beloont (2)

Eerherstel voor de eer

Op weg naar een sociale meritocratie

DICK PELS

'Eerherstel', aldus de reactie van journalist Charles Groenhuijsen op het vonnis van de Hilversumse kantonrechter, die de NOS verplichtte om hem € 489.375 te vergoeden voor zijn ontslag. Het was tekenend dat Groenhuijsen (die eerder door Journaal-baas Hans Laroes een zakkenvuller was genoemd) zijn goede naam op deze manier met het slijk der aarde dacht te kunnen schoonwassen. Die 'Amerikaanse' reactie van de voormalige Amerika-correspondent bewees nog eens dat geld en eer in onze vercommercialiseerde cultuur in een perverse relatie tot elkaar zijn komen te staan.

Dezelfde krant die berichtte over deze beschamende afkoop bevatte een opvallend pleidooi voor financiële prikkels in het voortgezet onderwijs. De vijandige houding tegen leren en je best doen zou wellicht verdwijnen als studenten via een premiestelsel zouden worden geprikkeld om goede cijfers niet langer als *nerdy* maar als cool te zien. Zij zouden 'het leren dan gaan zien als serieus "werk", waarmee net als in de maatschappij geld verdiend wordt, en wel in verhouding tot de geleverde prestaties. En geld brengt, ook onder jongeren, sociale status met zich mee' (NRC Handelsblad, 18 februari 2006).

In dit stuk doe ik een poging om immateriële prikkels zoals eer, erkenning, prestige en status juist los te maken van deze materialistische

verankering. De valse eerbaarheid van het geld moet worden ondermijnd, om ruimte te maken voor een herwaardering van het 'zuivere' eermotief. 'Geld is bijzaak, het gaat om de eer', zo vatte olympisch schaatskampioen Enrico Fabris de zuivere sportmentaliteit onlangs nog eens samen. Natuurlijk stond de commercie te trappelen en kon hij zijn gouden plak meteen omzetten in lucratieve sponsorcontracten. Ook in de sport zijn eer en geld op een vaak perverse manier met elkaar verknoopt. Niettemin verwoordde de schaatser een ideale ethische volgorde die ook in andere maatschappelijke sectoren als voorbeeldig zou kunnen gelden.

Ik begin mijn onderzoek naar het eermotief met een kritische beschouwing van het prikkelende boek van Rutger Claassen, *Het eeuwig tekort* (2004). Claassen laat zien hoe de algemeen-menselijke behoefte aan erkenning in moderne meritocratische en marktgeleide maatschappijen aanleiding geeft tot een alzijdige concurrentie om status en geld. Per saldo heeft hij echter te weinig oog voor de productieve kanten van de maatschappelijke wedijver en is zijn morele oriëntatie op gemeenschapszin te idealistisch van toon. De klassieke of 'classicistische' eereethiek, die hier te lande bijvoorbeeld wordt aangeprezen door neoconservatieven als Kinneging en Spruyt, biedt een nuchterder beeld van het motief om 'grootse daden te doen' en daarmee eer in te leggen. Dit klassieke eerbegrip biedt een welkome ontsnapping uit ingeburgerde

28

Over de auteur Dick Pels is socioloog en publicist
Noot zie pagina 38

s&d 3 | 2006

maar simplistische tegenstellingen als die tussen eigenbelang en algemeen belang, materiële en morele prikkels of markt en moraal. Het zuivert het 'prestatie-model' van plat-materialistische motieven, zonder de schaduwzijden van de prestatiecultuur zelf te verdoezelen. Een rehabilitatie van de eerethiek verdiept bovendien het democratisch ideaal, dat de gelijkheid niet moet verabsoluteren maar juist op zoek moet gaan naar een nieuwe balans tussen gelijkheid en ongelijkheid.

SCHAARSTE, ERKENNING EN WEDIJVER

Hoort schaarste onlosmakelijk bij de menselijke conditie? Of is ze eerder een plaag, en is er sprake van een *cultuur* van de schaarste die kan en moet worden veranderd? Claassen stelt vast dat er een pijnlijke en misschien wel onoverbrugbare kloof gaapt tussen onze behoeften en de middelen om die te bevredigen. Steeds opnieuw valt er een hiaat tussen ons verlangen naar een beter leven en de realisering ervan, ook wanneer wij erin zijn geslaagd om onze elementaire levensbehoeften te vervullen. Er is tegenwoordig zelfs sprake van een paradox van schaarste en overvloed: juist de toegenomen welvaart wakkert gevoelens van ontevredenheid aan. Onderzoek wijst bijvoorbeeld uit dat de langdurige stijging van de materiële welvaart in de afgelopen halve eeuw mensen boven een bepaald welvaartsniveau nauwelijks gelukkiger heeft gemaakt (Layard 2005).

Claassen zoekt de verklaring van deze paradox vooral in de menselijke behoefte aan *erkenning*. Anders dan in traditionele samenlevingen met een streng hiërarchisch standensysteem, leidt die universele behoefte in moderne, meritocratisch geordende samenlevingen tot een onafgebroken strijd om sociale posities en sociale waardering. De traditionele hiërarchische verdeling van de eer wijkt voor de democratische gelijkwaardigheid van alle mensen. De plaats van ieder individu op de sociale ladder wordt niet langer bepaald door zijn afkomst maar is idealiter het resultaat van zijn eigen inspanning.

Iedereen moet zijn eigen naam zelf maken, in een concurrentieproces dat wordt aangedreven door het motief om anderen te willen overtreffen in iets wat door de samenleving als een waardevolle bijdrage, als een verdienste wordt beschouwd.

Erkenning wordt daarmee het ultieme positionele goed dat niet alleen op het spel staat in de markteconomie, maar ook in de politiek, de wetenschap, de kunst, de sport en andere cultuurdomeinen. In deze alzijdige prestigestrijd krijgen materiële goederen een belangrijke sociale, instrumentele waarde. Rijkdom, als een voor iedereen zichtbaar teken dat men geld heeft verdiend, is immers vaak de enige manier om

Een rehabilitatie van de eerethiek verdiept het democratisch ideaal, dat de gelijkheid niet moet verabsoluteren maar juist op zoek moet gaan naar een nieuwe balans tussen gelijkheid en ongelijkheid

te (laten) zien wie er binnen het nieuwe statusstelsel geslaagd is. Het effect hiervan is dat een economische benadering van de schaarste gaat overheersen, die prestaties en goederen vooral via geld waardeert en vergelijkt, en andere domeinen naar zijn eigen voorbeeld modelleert.

29

Maar is de behoefte aan erkenning wel noodzakelijk? En is erkenning noodzakelijk een gevecht? Volgens Claassen moet zowel de eenzijdige gerichtheid op sociaal prestige als het eenzijdige gebruik van economische middelen in de prestigestrijd worden gerelativeerd. We kunnen ons niet eeuwig blijven gedragen als pubers op het schoolplein en onze obsessie voor sociale goedkeuring de baas laten spelen over ons verlangen naar onafhankelijkheid en naar

solidariteit en gemeenschap. Er moet dan ook een meer pluralistisch antwoord op het schaars-teprobleem worden gezocht, dat de dominantie van de economische of commerciële strategie van behoeftenbevrediging ondermijnt.

Claassen gaat hiervoor te rade bij Arendts bekende onderscheid tussen arbeid, werk en handelen (Arendt 1998). In 'werk' en 'handelen' is de concurrentie gericht op een hoger doel dan de materiële accumulatie die vooropstaat in de arbeid. De nadruk ligt hier op duurzame pro-

Concurrentiedrang en eerzucht leveren de emotionele energie die nodig is om nieuwe ideeën, beelden of stijlen door te zetten tegen het verlamme gewicht van de traditie en de gevestigde opinie

dukten (zoals in het werk van de handwerksman of de kunstenaar) en op onsterfelijk makende prestaties (zoals in het handelen van de politicus of de wetenschapper). De sociale betrokkenheid van de deelnemers is tegengesteld aan de poging om erkenning af te dwingen, omdat zij is gericht op het samen creëren van iets van een hogere orde. De behoefte aan erkenning wordt niet meer uitsluitend bevredigd door de schepping van een individuele identiteit, maar door iets te doen voor een concrete gemeenschap: 'van de bijdrage van de kunstenaar tot de verzorging van de ouderen, van een nieuwe wetenschappelijke vinding tot het zich inzetten voor de belangen van de buurt' (Claassen, 200-1).

In de huidige tijd zijn 'belangeloze' activiteiten als wetenschap, politiek en kunst onderdeel geworden van het arbeidsproces en in de greep geraakt van de economisering. Maar de intrinsieke waarde van cultuur gaat verloren zodra

deze wordt vercommercialiseerd. Claassen volgt hier de suggestie van Rifkin (2000) dat we ons moeten bevrijden van het werkethos en het spelethos meer moeten gaan cultiveren. Het spel is een activiteit waarin we sociale verbanden op een spontane en natuurlijke wijze ervaren. Het is dan ook beter 'om samen muziek maken dan naar een gekochte cd te luisteren, om samen te sporten dan alleen op televisie voetbal te kijken, en om samen toneel te spelen dan naar de laatste Hollywoodproductie te gaan kijken' (Claassen, 210). Bovendien is het spel een typisch intrinsieke activiteit. In het spel staat paradoxalerwijze niets op het spel. Het gaat om de kwaliteit van de prestatie, en de wedijver tussen de concurrenten is de manier om dat te bereiken ('meedoen is belangrijker dan winnen').

Een pluralistische benadering van de schaarste kan volgens Claassen dan ook een aantal strategieën volgen. Ouders en leraren kunnen bijvoorbeeld laten zien dat er méér is tussen hemel en aarde dan hard werken en zo veel mogelijk consumeren. Binnen tal van instituties kan een schaarste-neutrale sfeer worden geschapen, waar andere dan commerciële waarden gelden. De invloed van marketing en reclame kan worden beperkt, en de strijd kan worden aangebonden met het dominante winsten-groeiendenken. In een narcistische opvatting van schaarste, waarin de ander slechts een obstakel is voor mijn meerdere eer en glorie, gedijen normen en waarden slecht. Waar de strijd om individuele erkenning vooropstaat, kunnen mensen zich de luxe van belangeloze en tijdrovende affectieve relaties steeds minder permitteren. Die ontwikkeling kan alleen worden gekeerd door 'een morele verandering op brede schaal, waartoe een oriëntatie op activiteiten die de gemeenschapszin bevorderen een goed begin is' (Claassen, 221-22).

GEMENGDE GEVOELENS

Als de *behoefte* aan sociale erkenning universeel is, is de *strijd* om erkenning dan onvermijdelijk? Claassen meent van niet. Het Hobbesiaanse con-

flict om eer, waardigheid en uitzonderlijkheid is in zijn ogen uiteindelijk triviaal en onnodig. Wat hem stoort in het competitieve individualisme is zowel de focus op het eigenbelang als de oriëntatie op geld en winst. In zijn ogen zou erkenning minder een positioneel goed moeten zijn waarover individuen met elkaar strijden, en meer een door harmonie, wederkerigheid en solidariteit gestuurd proces. De nadruk zou dan meer komen te liggen op solidaire vormen van erkenning zonder hiërarchie, onderlinge vergelijking en strijd, waarin mensen worden gewaardeerd 'om wat zij zijn' en 'een plaats onder de zon verwerven, temidden van andere mensen'.

Maar die benadering onderschat de positieve effecten en de prikkelende kracht van de wedijver in een dynamische, meritocratische cultuur. Anderen te willen overtreffen in iets wat als verdienstelijk of voortreffelijk wordt beschouwd, en daarmee eer in te leggen, is in elk geval een essentieel motief voor alle cultuurvernieuwers en 'ondernemers', ongeacht of zij actief zijn in de economie, de populaire cultuur, de sport, de politiek, de wetenschap of de kunst. Toegegeven: die concurrentiedrang en eerezucht zorgen er vaak voor dat zij roofofbouw plegen op zichzelf en hun omgeving. Maar die prikkels leveren tegelijkertijd de emotionele energie die nodig is om nieuwe ideeën, beelden of stijlen door te zetten tegen het verlamdende gewicht van de traditie en de gevestigde opinie. Nieuwe ideeën en praktijken worden niet zomaar in harmonie erkend en aanvaard, maar moeten vrijwel altijd door strijd worden afgedwongen. De belangen die tot die strijd prikkelen zijn noodzakelijke motoren van creativiteit en aanjagers van de natuurlijke elitevorming in de democratie.

Zoals Claassen zelf aangeeft, bestaan er vele vormen van wedijver, individualisme en eigenbelang die niet allemaal zijn gekoppeld aan commercie, geld verdienen of het maken van winst. Men moet daarom oppassen om het kind (de prikkel om de beste te willen zijn en daarmee sociale lof en waardering te oogsten) niet met het badwater (geldelijke prikkels en beloningen) weg te gooien. Het voornaamste

probleem schuilt dus niet zozeer in het spel van de concurrentie zelf (hoewel de schaduwzijden ervan niet moeten worden weggepoetst) als wel in de materiële en commerciële pervertering ervan. Dat geld en goederen in de prestigestrijd een instrumentele waarde verkrijgen is dan niet onvermijdelijk, maar kan ook aanleiding zijn om de statusstrijd van die materialistische pervertering te zuiveren.

Het voornaamste probleem schuilt niet zozeer in het spel van de concurrentie zelf (hoewel de schaduwzijden ervan niet moeten worden weggepoetst) als wel in de materiële en commerciële pervertering ervan

We hebben kortom een realistischer uitgangspunt nodig dan de essentialistische onderscheidingen van Arendt of het idyllische spelethos van Rifkin. Bij Arendt wordt de logica van de 'arbeid' veel te sterk gecontrasteerd met die van het 'werk' en het 'handelen'. Terwijl arbeid en economie naar instrumentele en materialistische waarden worden getrokken, worden werk en handelen daartegenover sterk geïdealiseerd. De concurrentie verdwijnt niet geheel, maar staat in dienst van het samen scheppen van zaken van een hogere orde: cultuur, wetenschap, politiek. Ook Rifkin idealiseert het spel tegenover de arbeid als een activiteit waarin paradoxalerwijze niets op het spel staat. Anders dan in de economische competitie, zou het hier alleen gaan om de kwaliteit van de prestatie en de gemeenschappelijkheid van de spelers ('het samen spelen van een mooi spel').

Maar deze dichotome benadering miskent niet alleen de competitieve structuur van 'hogere' activiteiten zoals wetenschap, politiek en

kunst, maar ook de complexe empirische werkelijkheid van 'gemengde' gevoelens en motieven. Cultuurvernieuwing is net zo goed een product van concurrentie als van coöperatie. Alle vormen van concurrentie veronderstellen een minimale samenwerking, al was het maar omdat men het belangrijk vindt om elkaar te bestrijden en dus te investeren in de inzet van de strijd. Die gezamenlijke investering in het spel en de knikkers maakt concurrenten tot 'antagonistische medeplichtigen' (Bourdieu) die belang hebben bij en dus ook medeverantwoordelijk zijn voor het instandhouden van het strijdperk zelf. Bovendien wordt die strijd nooit zuiver individueel maar ook groepsgewijs gevoerd, op grond van gemeenschappelijke doelen en gevoelens van solidariteit, zowel voor andere groepsleden als voor buitenstaanders.

In plaats van te geloven in de sprookjes van de wetenschap om zichzelf wille, het *l'art pour l'art*, of de politiek als belangeloze dienst aan land en volk, is het dan ook realistischer om te denken in termen van *mixed motives*. Mensen worden gemotiveerd door psychologische pakketten waarin intrinsieke en extrinsieke drijfveren (en alles wat daartussen zit) elkaar op vele manieren kruisen. Dat geldt ook voor *economische* motieven, die een complexe samenhang en spanning vertonen tussen prikkels zoals de zucht naar avontuur, vernieuwingsdrang, de wil tot macht, eerzucht en geldzucht. Goed en kwaad zitten hier dichterbij elkaar en zijn onderling sterker verbonden dan in een traditionele moralistische benadering kan worden verantwoord. Men krijgt het één (wilskracht, doorzettingsvermogen, emotionele energie) niet zonder het ander (egoïsme, profileringsdrang, hang naar publiciteit).

Maar die dubbelzinnigheid maakt het niet minder urgent om kritiek te leveren op de economische afbuiging en perversering van het concurrentieproces. Het probleem van de schaarste ligt minder in de *eerzucht* dan in de op geld en goederen gerichte *hebzucht* — en in de substitutie van de laatste voor de eerste. En het probleem van de eerzucht is niet zozeer dat zij in moreel

opzicht complex en dubbelzinnig is, maar dat eigenwaarde en identiteit routineus worden verstaald in materiële eigendom en rijkdom.

EERZUCHT EN HEBZUCHT

In de huidige mediacultuur met zijn cultus van de persoonlijke roem is rijkdom in elk geval niet langer de enige manier om publieke zichtbaarheid en erkenning te verwerven. Maatschappelijk succes wordt tegenwoordig ook afgemeten aan de voor iedereen zichtbare aanwezigheid als publieke figuur (als Bekende Nederlander) op de tv en in andere media. Net als bij grote vermogens of rianten salarissen is het ook hier natuurlijk de vraag of men die status en de bijbehorende inkomsten wel (zelf) heeft verdiend.

Een grotere nadruk op eerbewijzen gaat het perverse verdringings-effect van monetaire beloningen tegen, zodat de intrinsieke motivatie voor bepaalde waardevolle activiteiten in ere wordt hersteld

Zonder de media-roem daarom als model of als doel aan te prijzen, kunnen we ons afvragen of eergevoel en de hang naar succes niet meer kunnen worden aangesproken wanneer we het beste in mensen naar boven willen halen. De nieuwe openbaarheid suggereert in elk geval de mogelijkheid om de erkenningsschaarste te reguleren via een permanent publiek debat, waarbij hiërarchieën van verdienste worden vastgesteld aan de hand van de publieke toekenning van eerbewijzen. Het eergevoel en de sociale erkenning (het psychisch inkomen van de openlijke waardering door anderen, door de gemeenschap) zouden dan voor een deel de

plaats innemen van de waardebeoordeling door een anonieme markt, die in feite het recht van de sterkste (de rijkste) legitimeert.

Prijzen komt dan in de plaats van *beprijzen*, en de sociale erkenning van waarde en verdienste wordt bij voorkeur uitgedrukt in openbare loftuitingen, gunstige publiciteit, eervolle vermeldingen, titels, bekroningen, hoge onderscheidingen, medailles, oorkonden, bekens, lintjes, citatiescores, hoge noteringen op hitlijsten of in top-honderds: niet van de rijksten maar van de besten en meest verdienstelijken op elk gebied. Een lintje of medaille is natuurlijk niet meer dan een stukje stof of metaal, maar tegelijkertijd zijn zij de materialisering van een geconcentreerde kwaliteitsbeoordeling door een hele sociale groep of gemeenschap. Een realistische visie op de menselijke natuur moet dan ook niet blijven hangen in de onvruchtbare tegenstelling tussen morele en materiële prikkels. Zij moet daarentegen bevorderen dat bij de motivatie van ondernemende en vernieuwingsgezinde individuen een ander en beter prijsmechanisme gaat gelden: niet dat van loven en bieden, maar dat van *loven en prijzen*.

Volgens Bruno Frey hebben zijn collega-economen de impact van deze 'niet-materiële extrinsieke' vorm van beloning ten onrechte verwaarloosd (Frey 2005). Interessant is zijn constatering dat reputationele prikkels zich vaak omgekeerd evenredig verhouden tot traditionele marktprikkels. Hoe minder de markt in staat is om distinctie te verschaffen (met name via inkomensverschillen), des te groter is de behoefte aan eerbewijzen. Naarmate de inkomens- en vermogensverdeling gelijkjer is, zullen individuen eerder distinctie zoeken in de vorm van titels en onderscheidingen. Vandaar het uitgebreide stelsel van onderscheidingen dat bestond in communistische landen, met als bekendste die van 'Held van de Arbeid'. In de snel liberaliserende postcommunistische landen is de vraag naar dergelijke staatsprijzen verminderd en is distinctie via marktinkomen steeds belangrijker geworden.

Ook overwegend sociaal-democratische

landen met een zekere aversie tegen al te grote inkomensverschillen (zoals de Scandinavische landen) kennen een relatief gedetailleerd onderscheidingstelsel. Vóór de neoliberale revolutie van Thatcher was het *honours system* in Engeland uitgebreider dan daarna. De vs, waar de marktlogica sterker heerst, kent relatief weinig staatsorkonden, anders dan het meer 'socialistische' Frankrijk, waar jaarlijks vier maal zoveel decoraties worden uitgereikt als in het buurland Engeland. Hoe rijker een land bovendien is, des te groter de vraag naar onderscheidingen. Dit heeft wellicht te maken met de verminderde meeropbrengst van geldelijke beloningen en de sociale distinctie die zij opleveren, zoals ook blijkt uit vergelijkend economisch onderzoek naar de relatie tussen geld en geluk.

In een democratisch proces van maatschappelijke 'functie-waardering' worden de waarde en de prijs van verschillende beroepen en activiteiten voortdurend kritisch tegen het licht gehouden

Ten slotte kan de monetaire compensatie onder bepaalde omstandigheden de intrinsieke motivatie verdrijven. Dit perverse effect van monetaire prikkels ('motivation crowding') is groter naarmate de intrinsieke motivatie in een bepaalde beroepssector zwaarder weegt, zoals in de klassieke professies. Eerbewijzen en onderscheidingen zijn dan relatief efficiënter. Frey noemt in dit verband het vrijwilligerswerk en de 'humanitaire' sectoren, de academie, de kunst, het leger en delen van de publieke dienstverlening. Onderscheidingen vormen ook een betere prikkel dan geld wanneer taken moeilijk vooraf te specificeren of te controleren zijn, en wanneer de prestatie niet in precieze getallen kan worden

gemeten. In de publieke sector is het bijvoorbeeld moeilijker om contracten gedetailleerd te specificeren dan in de private sector.

Freys empirische constateringën geven aanleiding tot een interessante normatieve conclusie. Als de vraag naar eerbewijzen afneemt naar mate markt- en inkomensprikkels prominenter worden, kan men de laatste ook bewust proberen terug te dringen ten gunste van de eerste. Men kan hier denken aan een verhoging van de

Ambitieuze individuen zijn even lastig voor de politieke gemeenschap als onmisbaar voor haar voortbestaan en bloei

algemene welvaart, omdat de monetaire prikkel boven een bepaald welstandsniveau zijn kracht verliest. Een ander evident middel (dat relatief onafhankelijk is van het eerste) is een meer gelijke verdeling van inkomens en vermogens. Een grotere nadruk op eerbewijzen zou in elk geval het perverse verdringingseffect van monetaire beloningen tegengaan, zodat de intrinsieke motivatie voor bepaalde waardevolle activiteiten (bijvoorbeeld in de vorm van beroepseer of professionele trots) in ere zou worden hersteld.

34 Dat het economisch prijsmechanisme gedeeltelijk buiten werking wordt gesteld houdt natuurlijk niet in dat prijzen en onderscheidingen vervolgens door een autoritaire staat moeten worden uitgereikt, op grond van een enkelvoudige ladder van verdienste. De 'koude' vergelijking door de markt moet niet worden vervangen door een even 'koude' vergelijking door de staat. Een meer democratische versie van de meritocratie moet streven naar een gedecentraliseerde en pluralistische economie van de distinctie, waarbij erkenning en onderscheiding de telkens opnieuw vast te stellen uitkomsten zijn van een permanent maatschappelijk debat (Pels 2003). Omdat dit 'warme' debat wordt gevoerd binnen

een veelheid van maatschappelijke sectoren die uiteenlopende definities van merite en status hanteren, worden statusmonopolies zoveel mogelijk vermeden (Walzer 1983; Miller 1996; De Botton 2004).

Op die manier verandert de maatschappelijke 'functiewaardering' in een democratisch proces, waarin de waarde (en de prijs) van verschillende beroepen en activiteiten voortdurend kritisch tegen het licht wordt gehouden. Dat debat kan bijvoorbeeld als uitkomst hebben dat verzorgende functies hoger en managementfuncties lager moeten worden gewaardeerd dan de huidige marktconforme statusladder bepaalt. Dat betekent niet dat prestige prikkels altijd in de plaats moeten komen van financiële prikkels, maar dat zij beter met elkaar in balans worden gebracht. Aan de onderkant van de arbeidsmarkt zou de 'eer van het werk' daarom mede gestalte moeten krijgen via betere beloningen, terwijl aan de toppen ervan het eergevoel juist zou moeten aansturen op financiële versobering en nivellering.

DE KLASSIEKE EERETHIEK

De mogelijkheid van een aldus gezuiverde economie van de eer kan verder worden beproefd door te rade te gaan bij een traditie die in progressieve kringen tot nu toe weinig aandacht heeft getrokken: die van de klassieke of 'classicistische' eerethiek. Het is de moeite waard om die traditie te bevrijden van het routineuze wantrouwen dat haar lange tijd ten deel is gevallen. Dat wantrouwen werd vanzelfsprekend gevoed door een aristocratische, hiërarchische of 'verticale' denkwijze die zich slecht verdraagt met de passie voor gelijkheid die via het christendom en de Verlichting gemeengoed is geworden in de westerse cultuur. In een premoderne eerethiek zoals de Romeinse vormt het streven naar roem en de zorg om de eigen reputatie nog een belangrijke aansporing tot deugd. Het excelleren in hoge politieke ambten of op het slagveld veronderstelt een ambitie tot voortreffelijkheid en leiderschap die in een meer egalitaire cultuur,

die streeft naar een gelijke verdeling van erkenning en status, al gauw onder verdenking staat.

Opvallend genoeg waren het juist individualistische democraten als Ter Braak en De Kadt die al in de jaren dertig van de vorige eeuw aristocratische deugden als moed, trots, karakter, ambitie, ridderlijkheid en voornaamheid inzetten tegen de heerschappij van deze 'christelijke' gelijkheid — die volgens Ter Braak ook voortleefde in seculiere ideologieën als het liberalisme, het socialisme en zelfs het fascisme. Ter Braaks 'honnête homme' belichaamde het karakterideaal van de moedige maar illusievolle individualist, die zijn eierzucht en machtsstreven niet langer verborgen hield achter schone namen als waarheid, gerechtigheid en schoonheid. Zijn 'eer-lijkheid' was dat hij de prikkel van het ressentiment niet langer idealiseerde of ontkende, maar juist in zijn dubbelzinnige uitwerking als onmisbaar zag voor de ontplooiing van de cultuur. De nieuwe 'eerlijke' elite kon het ressentiment beheersen door het als zodanig te denken en te behandelen: als het gevaar, maar ook als de motor (Ter Braak 1949: 370, 378).

Ook een vrijzinnige socialist als De Kadt beschouwde degenen die naar eer en grootsheid streefden als het zout der aarde. Zijn heroïsche cultuurmens, die de moed bezat om te 'leven in het raadsel', moest de strijd aanbinden met de 'maagmens' en zijn idealen van burgerlijk comfort en platte gelijkheid. Ook De Kadt vestigde zijn hoop op een nieuwe elite van scheppende en leidende persoonlijkheden, die de hogere cultuurwaarden zouden laten heersen over lagere economische waarden. Het doel van het socialisme was volgens hem niet de universele gelijkheid maar de 'ordening der ongelijkheid'. Democratie was immers 'de toestand, die gelijke rechten voor allen als uitgangspunt heeft, zodat de toestand die uiteindelijk ontstaat berust op het resultaat der *ongelijke* capaciteiten' (De Kadt 1980: 85, 203, 262).

Het is juist vanwege deze aristocratische inslag dat de klassieke eereethiek een kritische aanvulling kan zijn op het gevestigde democratische gelijkheidsdenken, en een alternatief

kan bieden voor meer communitaristische en consensusgerichte benaderingen van eer en erkenning. Het is ook met deze strekking dat neoconservatieven zoals Kinneging en Spruyt haar recentelijk weer tot leven hebben gewekt. Volgens Kinneging is de eereethiek sterk getaboeïseerd door het voortwoekerende relativisme en egalitarisme, die het grotendeels ondergronds hebben gedreven en monddood hebben gemaakt. Er resteren slechts enkele *pockets* waar zij nog openlijk wordt beleden, zij het in primitieve vorm: in het leger, door voetbalfans, in de onderwereld, en in bepaalde groepen van immigranten. Maar net als seks is het streven naar eer niet uit te bannen: het behoort nu eenmaal tot de menselijke natuur (Kinneging 1997: 149-58, 319; 2005: 99).

Behalve dat het realisme kweekt omtrent menselijke motivaties, is het eermotief ook van belang omdat het een vorm van 'aristocratische' ongelijkheid inbouwt in de naar gelijkheid strevende democratie

In een solide proefschrift dat onder auspiciën van Kinneging verscheen, meent ook Olsthoorn dat de moderne samenleving tot haar eigen schade niet langer een uitlaatklep biedt voor het universeel-menselijke streven naar distinctie. Weinigen komen er tegenwoordig voor uit dat zij worden voortgedreven door de zucht naar roem; het is al even weinig legitiem om roem te eisen als beloning voor aan de publieke zaak bewezen diensten. Maar voor een moralist als Cicero was het nog vanzelfsprekend dat zonder lof of glorie iedere aansporing verviel om hoog te reiken. De vier kardinale deugden van de wijsheid, rechtvaardigheid, moed en gematigdheid

waren zonder die prikkel krachteloos. Eerzucht en materieel gewin stonden daarbij in een ongemakkelijke verhouding tot elkaar. Macht en rijkdom konden immers niet worden meegenomen in het graf. Ware weelde lag slechts in een goede reputatie. Bovendien was er alleen sprake van verdienste als de eer was behaald in dienst van een groter geheel (Olsthoorn 2000: 122-33, 150).

Het salaris van de minister-president zou zo ongeveer de drempel moeten zijn waar het geld ophoudt en de eer begint

Ook pioniers van het liberalisme als Locke, Mandeville, Smith en Hume ruimden nog een grote plaats in voor het streven naar eer en reputatie. Een goede reputatie en een deugdzam karakter waren voor Locke twee zijden van dezelfde medaille. Mandeville zag de ijdelheid als een indirect mechanisme om het goede te bewerkstelligen. Ook volgens Hume (die toegaf dat de 'love of literary fame' zijn overheersende passie was) had de hang naar lof een niet te onderschatten invloed op het menselijk gedrag. Andermans oordeel en de zorg om een goede naam konden de zelfzuchtige passies beter beteugelen dan de zwak ontwikkelde 'sympathie voor het publieke belang'. Ijdelheid werd op die manier nauw verbonden met deugd, zoals in Smiths beroemde metafoor van de onzichtbare hand (Olsthoorn, 164 e.v.). Dezelfde gedachte vindt men ook bij Montesquieu: 'De eer zet alle onderdelen van het politieke bestel in beweging en verbindt ze onderling; en zo gebeurt het dat eenieder het algemeen belang nastreeft in de overtuiging dat hij voor zijn eigen belangen werkt.' (1969: 64)

Olsthoorn besluit zijn boek met een verdediging van een 'prudent' of 'klassiek' liberalisme dat schippert tussen het Platoonse ideaal dat de deugd zijn eigen beloning vormt en het realistische besef dat niemand daar echt warm

voor loopt of aan die hoge eis kan voldoen. De klassieke denkers suggereren dat we kunnen uitstijgen boven het platte eigenbelang, zonder dat een onhaalbaar ideaal van perfecte deugdzzaamheid wordt voorgeschreven. Het ideaal van de volstrekt autonome mens is wellicht te hoog gegrepen, maar daarom hoeven we nog niet te vervallen in conformisme of te buigen voor de publieke opinie. In plaats van eerzucht, trots en angst voor gezichtsverlies als handelingsmotieven af te wijzen, zoals gebruikelijk bij rationalistische denkers zoals Plato, Kant en Rawls, komt de nadruk eerder te liggen op hun morele ambivalentie. De moraal kan niet volledig worden gefundeerd in de rede. We dienen rekening te houden met de menselijke natuur, en moeten dus inspelen op zijn onuitroeibare ijdelheid. Dat is echter geen vrijbrief om zonder meer onze natuurlijke neigingen te volgen. Integendeel: we moeten rechtvaardig zijn, maar niet per se uit liefde voor de rechtvaardigheid (Olsthoorn, 217-20).¹

NAAR EEN 'EERVOLLE' DEMOCRATIE

De ambitie om 'verschil te maken', een stempel te willen drukken op je omgeving of zelfs 'geschiedenis te willen schrijven', is een krachtige en noodzakelijke prikkel om de risico's te aangaan die besloten liggen in elk werkelijk leiderschap en ondernemerschap. Die eerzucht kan goed samengaan met een vorm van roepings- en plichtsbefes die het verlangen uitdrukt om 'jenzelf recht te doen' — zoals George Washington over zichzelf zei. Het eergevoel dicht op die manier de kloof tussen passie en principe en overstijgt het platte eigenbelang. Het is individualistisch, maar sluit samenwerking en solidariteit niet uit. Maar dat betekent niet dat men de ogen kan sluiten voor de intrinsieke weerbarstigheid en onhandelbaarheid ervan. Ambitieuze individuen zijn even lastig voor de politieke gemeenschap als onmisbaar voor haar voortbestaan en bloei. Zoals Ter Braak besefte, moet de eerzucht evenzeer worden gewantwoord als bewonderd: zij is tegelijkertijd deugdelijk en gevaarlijk.

Maar in dit aardse tranendal krijgen we het goede nu eenmaal niet zonder het slechte; en misschien is het voordeel van de eer boven de deugd precies in deze ambivalentie gelegen.

Behalve dat het realisme kweekt omtrent menselijke motivaties, is het eermotief ook van belang omdat het een vorm van 'aristocratische' ongelijkheid inbouwt in de naar gelijkheid strevende democratie. Die creatieve spanning tussen eer en democratie trad al aan het licht bij Ter Braak en De Kadt, en is ook een thema van moderne conservatieven. Democraat zijn betekende voor Ter Braak 'dat men geen heilige gelijkheid of heilige ongelijkheid acteert in een maatschappij, die de gelijkheid door de ongelijkheid en de ongelijkheid door de gelijkheid in balans houdt' (1949: 370). Nam men de ongelijkheid weg, dan haalde men de angel van de wedijver uit de cultuur en was zij ten dode opgeschreven. Ook voor De Kadt moest de kanselijkheid de basis leggen voor 'de ontplooiing van ongelijke persoonlijkheden'. Socialisme was voor hem 'de grootst mogelijke geestelijke ongelijkheid bij de grootst mogelijke materiële gelijkheid' (Pels 1993: 72-80).

Het is in die zin dat een 'eervolle' democratie een nieuwe balans moet zoeken tussen concurrentie en solidariteit, en een werkelijk sociale meritocratie moet vestigen. Ook de democratie is een heerschappij van elites, van 'de besten'. Het eermotief is een legitieme prikkel om dit beste in mensen naar boven te halen. Maar het bijzondere van de democratie is dat die besten komen bovendien in een 'eer-lijke' concurren-

tie waarin het geld niet langer de allesbepalende rol speelt — waarin, met andere woorden, verdienste niet langer wordt bepaald door de markt, maar door een onafgebroken democratisch debat over datgene wat we waardevol en eervol vinden.

Wie gelooft dat dit ideaal van een sociale meritocratie fonkelnieuw is, past enige bescheidenheid. Het is al met zoveel woorden te vinden in het door Vos en Den Uyl geredigeerde 'Plan-rapport' *De weg naar vrijheid* uit 1951. De auteurs bepleiten onder meer een beloningssysteem dat een redelijk minimumbestaan waarborgt 'voor ieder die werken wil', maar dat daarnaast voldoende prikkels bevat voor het leveren van topprestaties. Dat houdt de vaststelling in van een uniform grond- of minimumloon, maar ook van een maximumgrens. 'Men mag hierbij in de berekening betrekken', aldus de toelichting, 'dat de beloning voor een groot deel van de arbeid waarmee thans vaak uitzonderlijk hoge inkomens worden verdiend, in andere vorm wordt genoten dan in geld, nl. in eer, macht en aanzien' (Vos e.a. 1951: 115-16). Bij het bepalen van het maximum zou de beloning van de leiders van de grote overheidsbedrijven en de hoogste staatsfunctionarissen de leidraad moeten vormen.

Helaas is anno 2006 het inkomen van de eerste groep mede door allerlei privatiseringen nogal uit de hand gelopen. Maar daar staat een groeiend besef tegenover dat hier iets grondig mis is, en dat het salaris van de minister-president zo ongeveer de drempel zou moeten zijn waar het geld ophoudt en de eer begint.

Literatuur

- Arendt, Hannah (1998 [1958]) *The human condition*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Botton, Alain de (2004) *Status anxiety*. London: Hamish Hamilton.
- Braak, Menno ter (1949) *Verzameld werk*. Dl. 3. Amsterdam: Van Oorschot.
- Claassen, Rutger (2004) *Het eeuwige tekort. Een filosofie van de schaarste*. Amsterdam: Anthos.
- Frey, Bruno S. (2005) *Knight fever. Towards an economics of awards*, working paper Institute for Empirical Research in Economics, Universiteit van Zürich.
- Kadt, Jacques de (1980) *Het fascisme en de nieuwe vrijheid*. Amsterdam: Van Oorschot.
- Kinneging, Andreas (1997) *Aristocracy, antiquity and history. An essay on classicism in political thought*. New Brunswick & London: Transaction Publishers.
- Kinneging, Andreas (2005) *Geografie van goed en kwaad*. Utrecht: Spectrum.
- Krause, Sharon R. (2002) *Liberalism with honor*. Cambridge: Harvard University Press.

Bezint eer gij beloont Dick Pels Eerherstel voor de eer

Layard, Richard (2005) *Happiness. Lessons from a new science*. London: Allen Lane.

Miller, David (1996) 'Two cheers for meritocracy', in: *The Journal of Political Philosophy* 4(4): 277-301.

Montesquieu (1969) *De l'esprit des lois*. Paris: Éditions sociales.

Olsthoorn, P.H.J. (2000) *Eer in de politieke filosofie*. Leiden: Universiteit van Leiden.

Pels, Dick (1993) *Het democratisch verschil. Jacques de Kadt en de nieuwe elite*. Amsterdam: Van Gennep.

Pels, Dick (2003) 'Wat is er mis met de meritocratie?', *Socialisme & Democratie* 2003/12: 8-19.

Rifkin, Jeremy (2000) *The age of access*. London: Penguin Books.

Vos, H. e.a. (1951) *De weg naar vrijheid. Een socialistisch perspectief*. Amsterdam: De Arbeiderspers.

Vosman, Frans (2005) 'De rehabilitatie van de eer', in: Jos Kole en Gerrit de Kruijff (red.) *Het ongemak van religie. Multiculturaliteit en ethiek*. Kampen: Uitgeverij Kok.

Walzer, Michael (1983) *Spheres of justice*. New York: Basic Books.

Noot

- 1 Ook de Amerikaanse filosofe Sharon Krause geeft in haar belangwekkende studie *Liberalism with honor* (2002) de eerethiek een (ere-)plaats binnen de libe-

rale democratie. Ook zij meent dat het liberalisme behoefte heeft aan een rijker geschaakte visie op de drijfkrachten van het politieke handelen en dat het eerbegrip de traditionele kloof tussen eigenbelang en

plicht jegens anderen kan overbruggen. Vosman (2005) pleit eveneens voor een kritische rehabilitatie van het eerbegrip, dat volgens hem goed inpasbaar is in en substantie kan geven aan de democratie.